

VAKIF ŐEHİR ARTUKLU MARDİN

Bölüm 20

M.S. 1367-1376 Artuklu Sultan Melik Davut-Muzaffer bin Melik es-Salih Döneminde Mardin

Melikü'l-Mansur'un kısa süren hükümdarlığından sonra (1364-1368) yerine oğlu Mahmud geçtiyse de o da ancak dört ay başta kalabilmiştir. Mahmud'dan sonra yerine amcası Őemseddin II. Dâvud (1367-1376) başa geçti. H.778 (M.1376) senesinde vefat etti. Mezarı Mardin Hüsamiye Medresesindedir. Bu medrese ile ilgili geniş bilgi kitabın yedinci bölümünde detaylı olarak verilmiştir. Bu dönemde Artuklular Karakoyunlular ile amansız bir mücadeleye giriştiler.

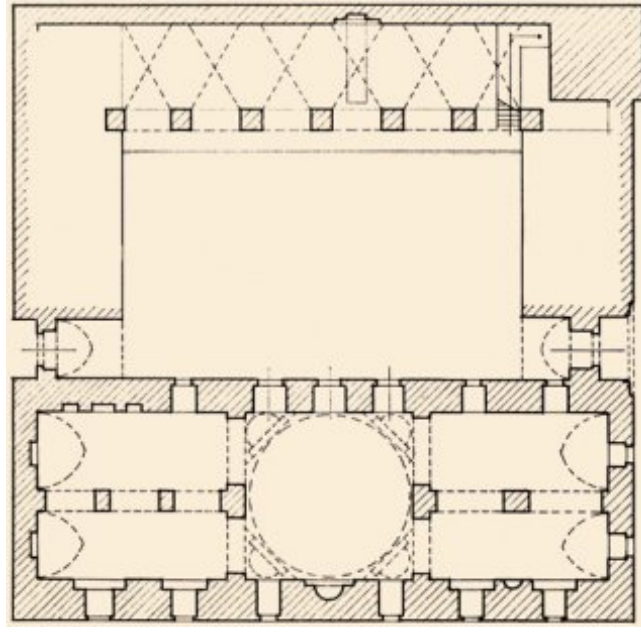
Karakoyunlular İran ve Irak'ta iki yüzyıla yakın hüküm süren Moğol hâkimiyetine fiilen son vererek buralarda Türkmen nüfuzunu tesis etmek suretiyle bilhassa Azerbaycan'ın Türkleşme 'sinde önemli rol oynayan Karakoyunlular'ın hangi Oğuz boyuna mensup olduğu bilinmemektedir. Karakoyunlu oymağının etrafında toplanarak onu bir siyasî topluluk haline getiren boyların başında, asıl yurdu Erivan ile Arpaçay'ın Aras'a karıştığı yer arasındaki bölge olan Sa'dlı oymağı gelir. İkinci büyük boy ise adını, Hemedan'a yakın Bahar Kalesi'nden alan ve Hemedan yöresinde oturan Baharlı oymağıdır. Karakoyunlu kabilesi etrafında toplanan diğer Türkmen boylarını Erzurum ve Bayburt civarında bulunan Duharlı (Tokarlı), Gence ve Berdea taraflarında yaşayan Karamanlı, Maraş ve Malatya havalisindeki Ağaçeri, Doğubayazıt yöresindeki Ayınlı, Erdebil bölgesindeki Çekirli (Cakırlı, Cakiri) kabileleri oluşturmaktaydı. Câber-Urfa yöresinde yaşayan Döğer boyu ile Alpavut (Alpagut) ve Karaulus oymakları da Karakoyunlular'ın siyasî faaliyetlerine katılmışlardır. Bu dönem yine Türkün Türkle imtihanı çok yaman olduğunu söyleyebiliriz.

Dönemin Önemli Eseri Latifiye (Abdüllatif) Cami

Mardin'de şehrin orta kesiminde, avlusunda medresesi bulunan Artuklu camisi.

Tamamen kesme taştan yapılmış olup cümle kapısındaki kitabeğe göre 772 (1371) yılında, iki Artuklu sultanına hizmet etmiş olan Abdüllatîf b. Abdullah tarafından inşa ettirilmiştir. İçeride, mihrap duvarındaki pencere üstlerini de dolaşan çok uzun bir vakfiye kitabesi vardır. Bugünkü minaresi, 1262'de (1846) Musul Valisi Gürcü Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Enine gelişen ana mekânının ortasında tromplu mihrap önü kubbesi, iki yana doğru, sivri beşik tonozlarla ikişer nef halinde açılır. Avludan ana mekâna, yan yana üç giriş kapısı bulunur. Avlunun doğusundaki giriş cümle kapısı olup Mardin'de en iyi korunmuş olanlardandır. Batı girişi basittir. Avlunun kuzeyinde selsebilli bir eyvan eski geleneği yaşatır. Avlunun kuzey kanadı kesme taş pâyelere oturtulmuş sivri kemerlerle açılan çapraz tonozlarla örtülüdür. Doğu ve batı kanatlarında iki kat halinde medrese bölümü yer alır. 1968 yılında avluda önemli değişiklikler yapılmış, kuzey kanadı da duvarla örülerek odalar haline getirilmiştir. Geç döneme ait minberi ağaç işçiliği ve dilimli köşk kubbesiyle dikkati çeker.

Cammi Planı

Caminin giriş kapıları, geç dönem Selçuklu ahşap işçiliğinin özgün örneklerinden olan minber ve mahfili görülmeye değer özelliktedir. Mihrabın sağındaki kitabe vakfiyesi yazılı ise de kısmen bozuk olduğu için tamamen okunmamıştır. 1526 yılda 3, bin 162 akça, 1540 yılında 4, bön 46 akça, 1565 yılında 5, bön 13 akça varidatı olan bu vakfin vakfiyesinde beş bağ, dokuz dükkân biri harap iki köyün vakfedildiği görülmektedir.¹ Daha detaylı bilgi aşağıda kitabelerin Türkçe ile detayı verilmiştir. Mardin eşrafından Münir Çağlar tarafından (2005-2006) büyük harcamalarla aslına uygun yenilemesi takdir edilmesi gerekir.

¹ Atatürk Kültür Dil ve Tahir Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları xiv Dizi Yüzyılda Mardin Sancağı Nejat Göynüç s.108

(Mardin Latifiye Camisi) Kitabeleri

Kitabenin kuzey kısmı
Kitabenin kapı alınlığında bulunan kısım

Kitabenin güney kısmı

Metnin Tercümesi:

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Bu mübarek Latifiye Camisinin inşasına Melik Sâlih'in sonra el-Muzaffer (Davud)'in (kölesi), fakir, Abdullah oğlu Abdülatif, Allah'ın sevabını kazanmak talebiyle ve karşılığını ondan bekleyerek Hicri 772 (1371) senesinin Recep (Ocak-Şubat) ayının başında gönüllü oldu. -Allah onu gayesine ulaştırırsın. Allah vadettiği kazancı ona versin-Salat ve selamın en faziletlisi onun sahibi üzerine (olsun).

Değerlendirme: Kitabeye göre cami, Recep 772 (Ocak-Şubat 1371) tarihinde Abdülatif b. Abdullah tarafından

yaptırılmıştır. Yine mezkûr kitabeden kendisinin önce Melik Sâlih'in daha sonra oğlu Melik Muzaffer Davud'un hizmetinde çalışan köle kökenli bir zat olduğu anlaşılmaktadır. Hakkında bu kitabeden başka bir bilgi bulunmayan Abdüllatif'in, camiye kendi ismini vermesinin yanında, aynı camide bulunan vakıf kitabesinde Melik Muzaffer Davud'un camiye birçok gelir vakfetmesi (K. 35), onun sevilen ve saygı duyulan bir kişi olduğunu göstermektedir.

Mardin Latifiye Camisi Vakfiye

Bulunduğu Yapı ve Yer: Mardin Latifiye Camisinin içinde, cami mihrabının doğusundaki güney duvarında bulunan pencere kemerleri üzerinde ve kemerlerin iç bölümünde yer almaktadır.

Yazılı Olduğu Malzeme: Sarımsı kireç taşı

Ölçüleri: Kitabenin tahrip olmuş kısımlarının çokluğu sebebiyle, tam olarak ölçülmesi mümkün bulunmamakla birlikte, tek satırın yüksekliği 0.27 m. olup, başlangıç ve bitişindeki satırların toplam yüksekliği yaklaşık 1.10 m.' dir. Kitabenin eni ise silinmiş yerlerle birlikte 9.00 metreyi bulmaktadır.

Yazı Türü: Orta boy karakterlerle, kabartma, istifli sülüs hat ile yazılmış olan kitabe, duvar dibinden dört satır şeklinde başlayarak (R. 119, 120, 121), pencere üstlerindeki kemerden kuşak biçiminde üç satır, kemer içlerinde ise tek satır halinde duvar boyunca uzanıp, duvarın sonunda tekrar dört satır halinde sonlanmaktadır (R. 122, 123, 124). Ayrıca pencere kemerlerinin iç kısmında da beş satırdan oluşan sivri kemer mihrap şeklinde dizilmiş kitabe parçaları bulunmaktadır. Ancak parçaları eksik ve yazıların geneli aşınmış vaziyettedir (R. 121,124). Yine pencere üstü ve içindeki satırların orta kısmı yok olmuş, mevcut yerlerin bazı bölümlerinde de yazılar kısmen silinmiştir.

Resim 118: Kitabeden genel görünüm

Metnin Tercümesi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Mardin'deki Latifiye Camisinin vakıfları düzenlendi. Allah onu yaptırana mağfiret etsin ve ona cennetinde yer versin. Bu Sultan Şehid Melik Muzaffer Fahrü'd-dünya ve'd-din Ebu'l-Me'âlî Davud'un - Allah onun toprağını temiz kılsın- vakfettiği şeydir. Zağfan Köyü ve Muhammed(iyye) Köyünün tamamı, ve Midyat Dağına bakan sulak bostan ve mezkûr

yerde Mansûriyye763 adlı sulak arazi parçası, Madak/Mazak (?) şehri dışındaki içinde ceviz ağaçlarının bulunduğu sulak arazi parçası, oradaki Ayı Arazisi (?),, arazisinde Çomak (?)..... içinde zeytin ağaçlarının bulunduğu sulak arazi parçası, “ةعطوم يوت ناشطعلا” diye bilinen ve isimlendirilen Na'kar Tell (?), -Ağaçların adedi 125'tir-. İçinde ağaçları bulunan arazi parçası..... Deyrû'l- Zağferan, kuzeyinde Menâzir evi (adak evi) (?), Menârik (?) ve bir mızrak boyu kuzeyinde764 Küruf (?) Hanı, bir mızrak boyu batısında cami ve ev ve mezkûr yerdeki Numân eş-Şavnibiti/Şavenbiti(?) arkı ve iki dükkan ve o ikisinden kible tarafındaki dükkanda bulunan tahıl sulak arazi parçası içinde ağaçların bulunduğu “ةضغلا زوجلا” (el-Guzzatü'l-Cevz) (?)765, güllük, Pınar diye bilinen köydeki

sulak arazi parçası, içinde ağaçların ve odunların/kerestelerin bulunduğu “زوجلا قضاغلا” (el-Guzzatü'l-Cevz) (?), Gaffar Karye (?) diye (bilinen ?) sulak arazi parçası, sulak arazi parçası, un Un Hanı mahallindeki..... Argun'daki (?) dağıtım (?) yeri, caminin üstündeki vakıf çarşının kıblesindeki cami vakıfları.....Un Hanı mahallesindeki Munzur Taş ve....., diye bilinen Fusûr (?) Köyünün batısındaki mekânın mürûreti (?), mezkûr cami mahallesindeki ev. Abdullah oğlu Hasan'ın kızı Hatune, doğu camisinin kapısı (tarafındaki) yenilenmiş çarşısı..... müştemilatından 18 dükkanı..... vakfetti(?). Muhammed el-Haymî diye bilinen ve eski değirmenin mülhakatından Bostan Vadisi “قبضخلاب” (Mahziyye) diye bilinen.....un hanı mahalindeki.....'nın oğlu Emir merhum Şeyh Muhammed'in kızı kerem sahibi yüce İl Kutluğ Hatun -Allah daim kılsın- 772 (1370-1) yılında (İkinci pencere kemeri altındaki sivri kemer mihrap şeklindeki bölüm) (R.124).

Tarihi: H. 772 (1370-1).

Değerlendirme: Latifiye Camisine vakfedilen muhtelif cihetlerin yazılı olduğu kitabede, karşımıza üç ayrı vâkıf çıkmaktadır. Bunlar Melik Muzaffer Davud, Emir Şeyh Muhammed kızı İl Kutluğ Hatun ve Hasan kızı Hatune'dir. Ancak Melik Muzaffer Davud'un vakfettiği gelirlerin kısmen anlaşılmasına rağmen, kitabenin günümüze tam olarak ulaşmadığı için İl Kutluğ Hatun ve Hasan kızı Hatune'in hangi gelirleri vakfettikleri anlaşılamamaktadır.

Kitabede görüldüğü kadarıyla, camiye ilk gelir vakfeden Melik Muzaffer Davud olup, İl Kutluğ Hatun ile Hasan kızı Hatune'nin daha sonraki dönemlerde camiye vakfettikleri cihetler ile bu gelirler artmıştır. Yine kitabenin “Latifiye

Camisi vakıfları düzenlendi” ibaresi ile başlaması, zikredilen bu üç kişinin farklı tarihlerde camiye vakfettikleri cihetlerin daha sonraki dönemde kitabeye yazıldığını göstermektedir.

Kitabenin mevcut parçalarındaki tek tarih, ikinci pencere kemeri altındaki sivri kemer mihrap şeklindeki bölümün son satırında yer alan (R. 124), aynı zamanda cami portalindeki inşa kitabesinin de (K. 34) tarihi olan H. 772 (1370-1)’dir. Ancak vakıf kitabesinde bulunan bu tarihin, kitabenin yazıldığı yıl olmadığı görülmektedir. Nitekim kitabede “eş-Şehid” ve “el-Merhûm” olarak anılan ve kitabenin yazıldığı tarihte hayatta olmayan Melik Muzaffer Davud, H. 769-778 (1367-8 – 1376-7) yılları arasında hüküm sürmüştür ve H. 772 (1370-1) senesinde tahtta bulunmaktadır⁷⁶⁶. Kitabedeki H. 772 (1370-1) yılı da Melik Muzaffer’in caminin inşasına müteakip vakfettiği gelirler için kullanılmış olmalıdır. Kitabenin ne zaman yazıldığı mevcut parçalardan anlaşılacakla birlikte, bunu en erken Melik Muzaffer Davud’un öldüğü sene olan H. 778 (1376-7) yılı olarak kabul etmek mümkündür.

Kitabede ismi zikredilen diğer kişiler Emir Şeyh Muhammed kızı İl Kutluğ Hatun ve Hasan kızı Hatune hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Ancak özellikle İl Kutluğ Hatun’un, “el-Celile” ve “el-Mükerreme” gibi sıfatların yanı sıra, “İl Kutluğ” ve “el-Hatun” gibi Türkçe unvanlar ile zikredilmesi, onun hanedana mensup bir kişi olduğunu göstermektedir⁷⁶⁷. Buradan hareketle İl Kutluğ Hatun’un, Melik Muzaffer Davud’un eşi, Melik Muzaffer’den sonra Mardin Artuklu tahtına geçen Melik Zâhir İsa’nın ise annesi olduğu kesin olmamakla birlikte söylenebilir⁷⁶⁸.

Vakfiye kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla zengin bir akara sahip olan vakfın, XVI. yüzyıldaki Osmanlı tahrirlerinde de kaydı bulunmaktadır. Ancak daha önce incelenen Hatuniye ve Şehidiye Medreseleri vakıflarına göre (K. 27,29), bu tahrirlerde oldukça az bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Keza XIV. yüzyılda yapılan tahrirlerde Latifiye Camisi vakfının toplam geliri 14 bin 240 akçeyken⁷⁶⁹, aynı tahrirlerde Hatuniyye

Medresesinin 40 bin 456⁷⁷⁰, Şehidiye Medresesinin ise 86 bin 941 akçe olarak karşımıza çıkmaktadır⁷⁷¹. Bu durum zaman içinde kitabede zikredilen vakıf gelirlerinin azaldığını göstermektedir. Kitabeler ile ilgili bilgiler Artuklu Kitabeleri (1102-1409) Yüksek Lisans Tezi Hüseyin Karaçam İstanbul - 2012 alınmıştır.

Melik Davut Muzafer Döneminde Ulu cami Kitabeleri

Mardin Ulu Camisi minber kitabesi

Metnin Tercümesi:

Bu mübarek minberin yapılmasını Allah Teâlâ'nın sevabını kazanmak maksadıyla, âlim, âdil, mücahid, murabıt, (Allah tarafından) teyid olunmuş, (Allah'tan) yardım görmüş, dinin ve dünyanın övücü, Sultan Melik Muzaffer (Davud) emretti. Kitabe ve tercüme ve değerlendirmeler.²

² T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI ARTUKLU KİTABELERİ (1102-1409) YÜKSEK LİSANS TEZİ HÜSEYİN KARAÇAM İSTANBUL 2012